

Απλές αλήθειες για το μάθημα των θρησκευτικών

Του Πάνου Νικολόπουλου

Λέκτορα Νομικής Σχολής Αθηνών

Όπως συνήθως συμβαίνει στην ελληνική κοινωνία και ιδιαίτερα στον εκκλησιαστικό χώρο, η δημοσίευση στην εφημερίδα της κυβερνήσεως των νέων αναλυτικών προγραμμάτων για το μάθημα των θρησκευτικών προκάλεσε οξείες αντιπαραθέσεις με χαρακτήρα «μαύρο-άσπρο» και αναζωπύρωσε απλοϊκές αναλύσεις περί διεθνών κέντρων συνωμοσίας κατά της ορθοδοξίας και του ελληνισμού. Με μεγάλη δε ευκολία δημοσιοποιούνται νομικές γνωμοδοτήσεις περί προσηλυτισμού και αντισυνταγματικών νομοθετικών ρυθμίσεων. Ας τις προσεγγίσουμε με νηφαλιότητα.

Προσηλυτισμός

Κατά το άρθρο 4 εδ. γ του α.ν. 1363/1983 όπως αντικαταστάθηκε με άρθρο 1 του α.ν. 1672/39, προσηλυτισμός είναι "η άμεσος ή έμμεσος προσπάθεια προς διείσδυσιν εις την θρησκευτικήν συνείδησιν ετεροδόξων, επί σκοπώ μεταβολής του περιεχομένου αυτής". Και όπως έχει δεχθεί το Μονομελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών (51487/1986) προσηλυτισμό διενεργεί εκείνος ο οποίος άμεσα ή έμμεσα προσπαθεί να διεισδύσει στη θρησκευτική συνείδηση ετεροδόξου, σκοπώντας τη μεταβολή του περιεχομένου της. Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε από τη μία τους εμπειρογνώμονες, συντάκτες των νέων προγραμμάτων, τα μέλη της επιτροπής που τα ενέκρινε και τους εκπαιδευτικούς (θεολόγους και δασκάλους), που τα διδάσκουν και είναι ορθόδοξοι χριστιανοί και από την άλλη τους μαθητές, που στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι επίσης ορθόδοξοι χριστιανοί. Δεν υπάρχει δηλαδή ετερόδοξος, που επιδιώκει να προσεταιρισθεί τους μαθητές στη θρησκεία του. Ούτε είναι γνωστή θρησκευτική κοινότητα με το όνομα Πανθρησκεία ή Πολυθρησκεία, στην οποία έχει αποδειχθεί ότι ανήκουν οι θεολόγοι του ΙΕΠ, σχολικοί σύμβουλοι θεολόγων, συντάκτες των προγραμμάτων κ. λπ. και προσπαθούν μέσω των νέων προγραμμάτων να προσεταιρισθούν τους μαθητές στη θρησκεία τους. Επειδή δέχονται τα δικαστήρια ότι προσηλυτισμός διενεργείται μέσω διάφορων παροχών ή υποσχέσεων ή

με εκμετάλλευση της ανάγκης ή αδυναμίας ή με εκμετάλλευση της απειρίας ή εμπιστοσύνης, υποστηρίζεται ότι οι θεολόγοι, που προωθούν τα νέα προγράμματα, εκμεταλλεύονται την απειρία των μαθητών, οπότε ασκείται προσηλυτισμός. Η απειρία όμως είναι εγγενές χαρακτηριστικό των μαθητών, ακριβώς γιατί είναι μαθητές και ανήλικοι και αφορά όλα τα μαθήματα. Είναι γνωστό ότι διάφορες θεωρίες και στάσεις ζωής μη χριστιανικές διδάσκονται σε μαθήματα όπως φιλοσοφία, ψυχολογία, βιολογία, κοινωνιολογία, αλλά και στη λογοτεχνία. Μήπως και μέσω αυτών ασκείται προσηλυτισμός; Γίνεται λοιπόν φανερό ότι δεν είναι εύκολο να στοιχειοθετηθεί η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του προσηλυτισμού σε βάρος όσων προωθούν τα νέα προγράμματα του μαθήματος των θρησκευτικών.

Άνιση μεταχείριση

Επισημαίνεται με έμφαση ότι με το άρθρο 55 § 5 του ν. 4386/2016/ΦΕΚ Α 83/11.5.2916 δίνεται το δικαίωμα σε ρωμαιοκαθολικούς, μουσουλμάνους και το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο να καθορίζουν την ύλη του μαθήματος των θρησκευτικών, το οποίο θα διδάσκονται οι μαθητές που ανήκουν στις θρησκευτικές τους κοινότητες και να επιλέγουν τους δασκάλους, που θα το διδάξουν, ενώ στη συντριπτική πλειοψηφία των ελληνόπουλων, που είναι χριστιανοί ορθόδοξοι, το περιεχόμενο και η ύλη του μαθήματος των θρησκευτικών επιβάλλεται από το κράτος, συνεπώς εισάγεται δυσμενής διακριτή μεταχείριση σε βάρος των μαθητών ορθόδοξων χριστιανών.

Στην πραγματικότητα η διάταξη αυτή τροποποιεί παλαιότερη (αρ. 16 ν. 1771/1988), που αφορά το διορισμό εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία των θρησκευτικών σε ελάχιστες συγκεκριμένες περιοχές, όπου υπάρχουν πολυπληθείς μη ορθόδοξες θρησκευτικές κοινότητες (Τήνος, Σύρος, κ. λπ.) βάσει υπουργικών αποφάσεων του 1957 και 1962. Κατά τη συνήθη προχειρότητα, που χαρακτηρίζει τις ελληνικές κυβερνήσεις και ιδίως την παρούσα κατά την άσκηση του νομοθετικού έργου, όταν εισάγεται μία νέα ρύθμιση δεν ελέγχονται όλες οι προϋπάρχουσες, ώστε να εναρμονισθούν ή να καταργηθούν, εφόσον είναι αντίθετες. Ο Υπουργός γνωρίζει το θέμα και θα πρέπει να σπεύσει να καταργήσει κάθε αντίθετη με τα νέα προγράμματα διάταξη νόμου και να ανακαλέσει κάθε αντίθετη εγκύκλιο, εφόσον εισήγαγε μάθημα υποχρεωτικό για όλους χωρίς απαλλαγές, προτού κινηθούν δικαστικές

ενέργειες θεμελιωμένες σε άνιση μεταχείριση των χριστιανών ορθόδοξων μαθητών.

Αντισυνταγματικότητα των προγραμμάτων

Το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ορίζει ότι «... Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίσωσιν της μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικής και φιλοσοφικής πεποιθήσεις». Γύρω από τη διάταξη αυτή έχει δημιουργηθεί μία παρανόηση. Το δικαίωμα αυτό των γονέων, όπως όλες οι ατομικές ελευθερίες, έχει αμυντικό χαρακτήρα, δηλαδή δεν θεμελιώνεται αξίωση των γονέων προς την πολιτεία να παρέχει στα παιδιά τους ως μάθημα του δημόσιου σχολείου τη διδασκαλία της θρησκείας τους, αλλά επιβάλλει στην πολιτεία να απέχει από επεμβάσεις στη θρησκευτική συνείδηση των μαθητών μέσω του μαθήματος των θρησκευτικών. Πότε υπάρχουν τέτοιες επεμβάσεις; Όταν επιβάλλεται σε μαθητή, που ανήκει σε συγκεκριμένη θρησκευτική κοινότητα, να διδάσκεται ως μάθημα τη διδασκαλία άλλης θρησκείας. Όταν όμως το μάθημα των θρησκευτικών είναι πλουραλιστικό, δηλαδή διδάσκεται η διδασκαλία διαφόρων θρησκευμάτων ως μάθημα χωρίς να προσλαμβάνει κατηχητικό χαρακτήρα για κανένα θρήσκευμα, τότε δεν μπορεί να ισχυρισθεί κανείς γονέας ότι προσβάλλεται η θρησκευτική ελευθερία του παιδιού του.

Έχουν δει το φως της δημοσιότητας γνωμοδοτήσεις νομικών, στις οποίες υποστηρίζεται ότι τα νέα προγράμματα των θρησκευτικών είναι αντίθετα στην § 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος, κατά την οποία σκοπός της παιδείας είναι η ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης, η οποία έχει κριθεί από δικαστικές αποφάσεις (ΣτΕ 3356/1995, 2176/1998, ΔιοικΕφΧανίων 115/2012) ότι νοείται ως ανάπτυξη ορθόδοξης χριστιανικής θρησκευτικής συνείδησης.

Για να θεωρηθούν τα νέα προγράμματα των θρησκευτικών αντίθετα στο άρθρο 16 § 2 Σ, πρέπει να διαπιστωθεί ότι μέσω αυτών δεν αναπτύσσεται στους μαθητές σε επαρκή τουλάχιστον βαθμό (ΔιοικΕφΧανίων 115/2012) ορθόδοξης χριστιανική θρησκευτική συνείδηση, είτε διότι δεν υπερέρχει ποσοτικά η διδασκαλία της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας σε σχέση με τις άλλες θρησκείες και ομολογίες, είτε διότι διδάσκεται μεν εκτεταμένα, όχι όμως ορθά, αλλά αλλοιωμένη.

Από τις επικρίσεις που έχουν μέχρι σήμερα δημόσια διατυπωθεί για τα νέα προγράμματα των θρησκευτικών δεν φαίνεται να αμφισβητείται ότι η διδασκαλία της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας καταλαμβάνει εμφανώς πολύ μεγαλύτερη έκταση από τις άλλες θρησκείες και ομολογίες. Από όσο επίσης έχει υποπέσει στην αντίληψή μου, δεν φαίνεται να προβάλλονται σοβαρές αιτιάσεις ως προς την ορθότητα και πιστότητα παρουσίασης της ορθόδοξης δογματικής διδασκαλίας και ηθικής ή της λατρείας της ορθόδοξης Εκκλησίας.

Αντίθετα, προβάλλονται με έμφαση ως κριτήρια αντισυνταγματικότητας των προγραμμάτων το γεγονός της συγκριτικής διδασκαλίας των διαφόρων θρησκειών ανά θεματική ενότητα και κάποιο από το προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό. Τα ζητήματα εν τούτοις αυτά δεν είναι ζητήματα πίστης, αλλά καθαρά παιδαγωγικά ζητήματα και δεν μπορεί παρά να κριθούν με βάση τις σύγχρονες θεωρίες για τη διδακτική των θρησκευτικών. Ενδεχόμενη πρόκληση σύγχυσης στους μαθητές λόγω της συγκριτικής παράθεσης των θρησκειών ανά θεματική ενότητα δεν μπορεί να υποστηριχθεί θεωρητικά και αξιωματικά εκ των προτέρων, αλλά θα είναι δυνατό να διαπιστωθεί εμπειρικά, μετά τη δοκιμαστική εφαρμογή των προγραμμάτων για ένα τουλάχιστον διδακτικό έτος σε όλα τα σχολεία της χώρας και σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Η διαπίστωση αυτή θα συναχθεί αφενός ως καταστάλλαγμα των παραστάσεων, που διαμορφώθηκαν στους μαθητές και αφετέρου ως κριτική αποτίμηση εκ μέρους των διδασκόντων του βαθμού πρόσληψης του μαθήματος υπό τη νέα του μορφή από τους μαθητές. Όσον αφορά εξάλλου στο προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό, στο οποίο περιλαμβάνονται και τα βιβλία του παλαιού μαθήματος, που έχουν διανεμηθεί, δεν είναι υποχρεωτικό, αλλά απλή πρόταση και ο εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει και άλλο υλικό δικής του επιλογής. Για να υποστηριχθεί επομένως βάσιμα ότι τα νέα προγράμματα του μαθήματος των θρησκευτικών αντιστρατεύονται το σύνταγμα, θα πρέπει να διαπιστωθεί ότι προκλήθηκε τέτοιας έκτασης και έντασης σύγχυση στους μαθητές, λόγω της συγκριτικής παράθεσης των θρησκειών ανά θεματική ενότητα και του υλικού που χρησιμοποιήθηκε, ώστε παρεμποδίστηκε η διαμόρφωση ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησής τους. Θα πρέπει όμως να συνεκτιμηθεί σοβαρά για τον κάθε μαθητή κατά πόσο είχε ήδη διαμορφωμένη ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση από την οικογένειά του, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος

ότι πολύ χαμηλό ποσοστό των ελληνικών οικογενειών εκκλησιάζεται τακτικά και έχει μυστηριακή ζωή.

Ο χαρακτήρας του μαθήματος

Εκείνο που δεν φαίνεται να συζητιέται ιδιαίτερα, παρότι συνιστά το κρίσιμο ζητούμενο, είναι ο χαρακτήρας του μαθήματος των θρησκευτικών στον 21^ο αιώνα, αν δηλαδή θα είναι υποχρεωτικό χωρίς να απαλλάσσεται κανείς μαθητής από την παρακολούθησή του, ή θα έχει ομολογιακό χαρακτήρα για τους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές και οι υπόλοιποι θα απαλλάσσονται ή θα διδάσκονται αντίστοιχα δικά τους ομολογιακά μαθήματα. Συνήθως υποστηρίζεται ότι το μάθημα πρέπει να είναι πλουραλιστικό, επειδή ζούμε σε πολυπολιτισμική κοινωνία και συμβιώνουμε με πολλούς αλλοδαπούς διαφόρων θρησκευμάτων. Ο σημαντικότερος λόγος εν τούτοις για να θεσπισθεί μάθημα υποχρεωτικό για όλους είναι ο ακόλουθος. Το θρησκευτικό φαινόμενο έχει διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο διαχρονικά στην παγκόσμια ιστορία. Έχει δημιουργήσει και καταστρέψει πολιτισμούς, έχει εμπνεύσει καλλιτέχνες, έχει διαμορφώσει κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, έχει προκαλέσει και αποτρέψει πολέμους, έχει ασκήσει επίδραση στις ερωτικές και οικογενειακές σχέσεις. Δεν είναι επομένως νοητό ο μαθητής του 21^{ου} αιώνα να διδάσκεται τόσα μαθήματα και να αγνοεί το θρησκευτικό φαινόμενο (έτσι και Σταθόπουλος, ΣΥΝΑΞΗ 110/2009, σ. 61-62). Για να μη στερηθεί κανείς μαθητής αυτή τη διδασκαλία, πρέπει το μάθημα να είναι υποχρεωτικό, αλλά για να είναι υποχρεωτικό πρέπει να μην μπορεί κανείς γονέας να ισχυρισθεί ότι προσβάλλεται η θρησκευτική ελευθερία του παιδιού του.

Συνεπώς, υποχρεωτικό μάθημα σημαίνει πλουραλιστικό μάθημα, όχι θρησκευτικό μάθημα. Θρησκευτικό είναι το μάθημα, στο οποίο όλες οι θρησκείες διδάσκονται ισότιμα και ουδέτερα. Πλουραλιστικό είναι το μάθημα, στο οποίο διδάσκονται διάφορες θρησκείες και ομολογίες, αλλά δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία της θρησκείας, που επικρατεί στ συγκεκριμένο κράτος, χωρίς να προσλαμβάνει το χαρακτήρα κατήχησης. Η κατήχηση είναι έργο των θρησκευτικών κοινοτήτων. Κατά τις εξαγγελίες των συντακτών των νέων προγραμμάτων εισάγεται μάθημα υποχρεωτικό και πλουραλιστικό, με την έννοια που μόλις διευκρινίσθηκε. Αφού διατυπώνονται επιφυλάξεις και ενστάσεις, ας δοκιμασθεί στις σχολικές τάξεις κι ας συνεργασθούν αδελφικά θεολόγοι και δάσκαλοι όλων των τάσεων για τη βελτίωσή του.

